

МЛАДЕН МАРКОВ: СЕЋАЊА НА МИЛНАН КАШАНИНА

Последњи лет орла

Долазећи у Хиландарску скоро једанпут недељно у последње две године његовог живота, схватио сам да посетити овог писца значи примаћи се истини јер је он човек као теразије правде

Одакле почети кад застрашујуће делује белина хартије као далеки летњи хоризонт велике равнице са честим фатаморганама. Одакле кад је у тих осам књига сабијен задивљујуће велики живот и умни рад човека по свему другачијег, каквог српска књижевност није имала, а боље би било, и потребније рећи, скрајнутог, духовно забрањеног за дуги низ владавине оних који су га мрзели на штету нације.

И ме Милан Кашанин видео сам још 1945. године кад су ме на таљигама једне зоре, пре сванућа, понели у Панчево на школовање. У плетењу котарици са храном за кост, нашле су место и четири књиге које сам поседовао и једине прочињао до једанаесте године. Подужа повест о достпућу књига у село које не постоји на мапи, а и Немци су га '41. дуго тражили гајајући кроз блато и преко пиштилица, овом приликом је изостављена. Милан Кашанин: *Спаљене заставе*. Ево је и данас ту, поред мене. Пожутеле странице као листови дувана. Трошно као наш живот. Књиге, моји вршињаци. Укорично сам их посебно: Жил Верн: *Откривање света*, Киплинг: *Књига о цунгли* и Х. Сјенкјевич: *Огњем и мачем*.

На белини њихових страница изражено мишљење. У Панчево сам стигао већ заражен читањем. Касније су дошли друге врсте исте болести и изазвале нова узбуђења и нове забуне. Али о том већ познатом лицу наслоњеном на излог књижаре, баченог затим у таласе нових путовања, другом приликом.

И ето, негде близу пола века после те ноћне вожње до Панчева, где је започело школовање, после књига које сам и сам написао и објавио, стјом пред тим човеком, Миланом Кашанином, коме је тада било нешто више од десет година него мени сада док пишем ове редове. Хоћу ли се определити за садашњу или ондашњу збрку за разлику од оног дечака кога су кроз јутарњу маглу носили на школе у Панчево; да ли је то онај исти лик који је осамдесетих година прошлог века стајао пред Миланом Кашанином. Свеједно. Недефинисани је знао са ким разговара. Такав, сав од различитих доба, био је веома изненађен. Откуда позив? Обојица смо, рекао је Кашанин, равничари. Не би било лоше да разговарамо. Ја Барањац, ви Барањанин.

Овај, сад већ трећи дечак са оних таљига, овај који пише, већ другачије мисли јер је прочитao све његове књиге. Посебно Српску књижевност у средњем веку.

С тајао сам и гледао га. За мене је већ био чувен. Као Андрић. Као Црњански. Као Крлежа. Лежао је на оникем кревету подбочен јастуцима, миран. Стrog. Некако не разазнајем да ли је та мршава глава оштро истакнутих чеоних костију, упалих очију и готово непомична, глава живог човека или је то она друга, са његове десне стране, дрвена, за коју касније

Поводом изласка
Изабраних дела
Милана Кашанина
у осам књига (Завод
за уџбенике и
наставна средства),
овиј текст (бележен
више као подсетник
за Сећање на Долњу
земљу - Књигу
упомена) прилаго-
дио сам штампању
за новине.

рече да је рад Ристе Стијовића. Ораховина, рече. Која глава говори?

Соба је била полуумрчна, случај сусрета изванредан тако да је мени деловало то време лето некако надреално. Он ме је питао о Банату, ја њега о Барањи. Говорили смо о рекама и пљима и за све време осећао сам да наслућује моје снебивање. Број сам схватио да поседује велики, урођени дар који се зове интуиција. Био је један од оних који имају моћ да разазнају свет око себе и по мирису. Такав није омиљен од већине. Скупим довољно снаге да му испричам како је на таљигама путовала његова књига од Самоша до Панчева а затим и кроз низ сеоба једног београдског самца.

То нас приближи. Поменујмо и заједничке познанике. А онда се отворише врата и у собу уђе омалена мршава старица.

Љаља, обратио јој се он, то је онај човек која сам позвао.

Мршава жена. Као вејка. Нечујно је ходала и ћутке спуштала шољице за чај на омањи сточић. Тек тада сам је боље погледао. Старост је смежурала некадашњу леву. Онај ко уме да гледа, може да наслути близаву прошлост. Прошапутах у себи име Љаља и одмах додам: Рускиња. А пред очима су ми његови редови из књиге *Случајна открића* где каже да је рођен на селу и међу сељацима, а никад није марио села; волео је увек градове; и, одрастао у немаштини, стидео се сиромаштва и дивио се богатим. Достојевски, кажем. Он ћути.

Гледам га и размишљам може ли старост да измени ставове, изглед, физиономију. Лице је камено, свака бора је усеченa. Е, једино су очи топле и благе. Остало је непомично и тврдо. А написао је у *Неверству*: „...не могу и не умем да живим суморан“.

Био је суморан. Можда се није предавао, можда се отимао.

То је, одавно знам, човек који је поникао у сиромаштву. То је онај исти који је већ у детињству рекао: *Ја идем у Фрајбург-им-Брајстгау! Ја ћу студирати естетику!* То је, дакле, тај кога сам давно већ сматрао једним из редова наших врхунских стилиста. Како је успео да се толико високо уздигнე? Како је дошло до тога да напише томове згуснутих истине, несвакодневних реченица; како их је ишчупао из утробе природе и осветлио? Није ли то један од оних ретких појединача каквог овај народ изнедри у свака два века?

Сећао се матере *Која није знала читати и писати*, али је умела да измишља песме и носећи ме на рукама, певала. Док би певала, није било на свету никог сем ње и мене, њене среће што је са мном и моје што сам с њом.

То дете је овај старац. Помешана су моя сећања на њега живог и овог другог, исто живог, али у књигама, и ја их, понесен његовим делом, не раздавам. Овог је као и друге значајне носала неписмена матери. Готово све наше великане рађале су неписмене жене. Јер л' то нека симболика или осуђеност на увек нове почетке? Он је први пут видeo да је сиромашан кад га је си-

Из реда
врхунских
стилиста:
Кашанин у
младим данима

ромаштво заболело јер није могао да учи клавир. А ниједан предмет у гимназији није волео као музику.

Преварим се и помислих да је одбојан, хладан. Тврд. Можда због исклесаног лика. Камен. Доцније сам установио да је то маска. Помирио сам се са тим да ликови праведних судија морају бити озбиљни. Долазећи у Хиландарску скоро једанпут недељно у последње две године његовог живота, схватио сам да посетити овог писца значи примаћи се истини јер је он човек као теразије правде. Био сам у то уверен још онда кад сам читao његове есеје о српским писцима и критичарима. Његова реченица која описује осећања Срба под влашћу Кунд К увод је у драму Пречанских Срба. ... Ми не бисмо пораз преболели; без Србије, ми не бисмо могли да живимо... каже реченицу која заслужује посебну пажњу стога што доцније настају извесни неспоразуми о Централним и периферијским Србима, опаска коју и Дучић у песми *Ave Serbia* спочитава онима што узимају врхунска национална права. И не представља мали камен српско-српског спотицања, а историјски непрестано гурано под тепих.

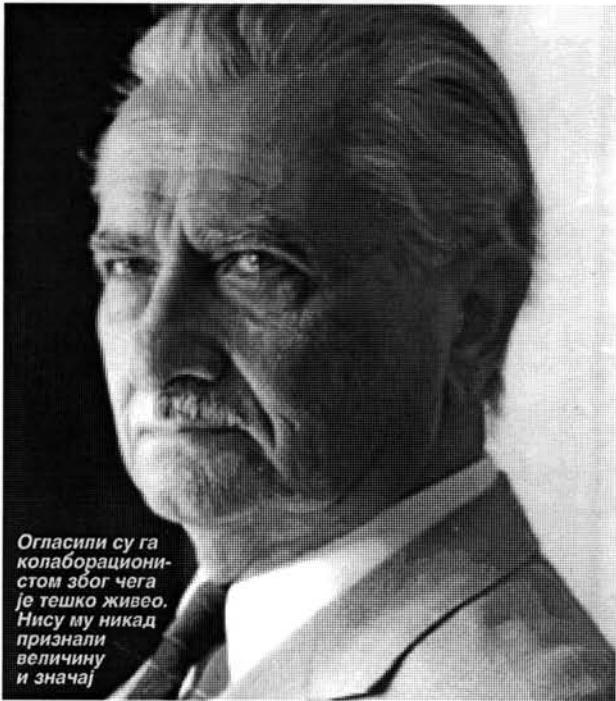
Kад год испружим руку да напишием нешто о њему, тргнем се. Како ћу кад му је поглед тако строг? Можда и јесте или он ипак исказује могућност преговора што заобљују оштрицу закона. Никад га у току двогодишњег познанства и посећивања нисам видео осмехнутог, мада јесам ироничног. Он каже, на пример, стих из песме Филипа Вишића *Ту кнезови нису ради кавзи / ал' је рада сиротиња раја*. Заћути. А кад не добије одговор, изговара оно што сам већ прочитао. То је којешта. Устанак су подигли кнезови, а не раја.

Само неколико реченица описа сахране Матеје Ненадовића,овољно ми је да видим колико смо изгубили од достојанства спуштајући се до кукњаве. Смрт је достојанствена. Мора се уважавати а не бусати у прса. На пример, та поменута сахрана. Данас се на сахранама чак и аплаудира, а каква је то тишина била кад су сахрањивали против Матеју! Само повремено фрктање коња и мук.

Кажем како сам читајући тај део био најежен исто као приликом доласка целата у Травник при смени везира. Код имена Андрића, стиска усне. Чини ми се да га не уважава. Прећуткује писца кога ја често помињем и каже, ношен својом првобитном мишљу, да је свакако тек после и за време Вука, народни песник певао, на пример, са завишићем, *Шећер ију и ракију пију*. Можете мислити која наслада. Узвикује иронично. Још су се Немањићи хранили смућем и штуком из Дунава.

Није волео сиротињу ни сиротињску психологију. Сав је био у кућама Немањића.

Да ли је то исти човек ко-

Огласили су га колаборационистом због чега је тешко живео. Нису му никад признали величину и значај

ји је као младић први пут пio вино у Паризу *Haut Sartenes*, онај из Париза на Булевару Сен Жермен? Гледам час њега подбоченог јастука и ову тиху омалену старицу која ћутке лебди између нас вешто се провлачећи између столова. Присећајући се минулог времена он је у Вињети рекао: племенитијег вина сам отад пio, али дражег нисам.

Био је искрен и одважан. Није се стидео да призна бол и објави љубав. Лако прелази са теме на тему. Код њега је ту, пред очима, Филип Вишић. Заноси га Бранко Радичевић. Врхунски тумачи и Кандинског кад говори о епохи апстрактног сликарства. Матис, Пикасо, Брак. Примећујем непрестано да нас, Србе, пореди и жали што смо толико заостали за светом. Из њега извире знање. Одакле? Како је то могло? Он говори пет језика и пита се, на пример: Како се може запамтити и податак да је московски колекционар Шчукин први у Европи начинио збирку савремених француских сликара и позвао Вијара да му декорише кућу. Фаруков изасланик допутије у Париз са два кофера пуна новца а њега кнез Павле пошаље са новцем који може стати у буџелар левог унутрашњег цепа на сакоу. Процените шта је он купио за музеј кнеза Павла а шта Фаруков изасланик. Може се и данас проверити у Народном музеју.

Oвај човек је спасао и у Београд из Тополе донео све пуковске заставе из Првог светског рата, закопао их и после Другог светског рата предао музеју. О спасавању Мирослављевог јеванђеља неће да говори. Огласили су га колаборационистом због чега је тешко живео. Нису му никад признали величину и значај, а сад се тек види, после ових осам књига, да су, прећуткујући га, неизмерно оштетили генерације Срба, исто као и са делом Слободана Јовановића, Григорија Божковића, Драгише Васића и других.

Одлучујем да поново све прочитам. Не знам од чега пре да почнем. За почетак *Српска књижевност у средњем веку*. Нисам једини који сматра да се оваква књига у нацији, па чак и у бројијој од наше, појављује једанпут у пола века. Познао сам бар двојицу који су, проучавајући ову књигу, написали нову и постали академици.

Cада, док изнова читам ово што је написао, јављају ми се збркане мисли како је Милан Кашанић сав у појединостима, али истовремено и од комада. Као савршен мозаик. И причица је и роман.

Говорио је како су били симорашни, у Бањи. Ни кућу нису имали. Уверава се да сам један од ретких који значу шта значи животи у селу а немати кућу. Дуго разговарамо о кућама од набоја, ћерлича и начинима како се гра-

Лет и смрт

Више но икад, сад, у празном простору, обузима ме осећање тамнице, страшно осећање, које ме прати од мого детињства. Тамница је био православни српски гето у Белом Манастиру, у коме сам рођен и научио да се буним. Тамница је била соба у којој сам као гимназијалац становао с тетком и оцем док је он носио грађу на дашчари у Новом Саду. Шта је за Првог светског рата било друго до тамница моје пребивање по царским аустријским касарнама, болницима, реконвалесцентним одељењима, праћено претворством, стрепљом и понижењем, када је у мени све било мртво осим вере да ћу се ослободити? Зар нисам био у тамници и за другог светског рата, вечито у страху од хапшења, депортовања, гладовања, непријатељских и пријатељских бомби изнад главе? Чега сам најмање имао у животу, имао сам слободе. Увек, од малих ногу, био сам предат на милост и немилост нечијој сили, осуђен неком на служење и нечим на робовање. Од кога и од чега све нисам зависио, ко ми није све судио, шта све нисам дочекао од нечије мржње, у чијим све рукама није био мој живот! И тело моје није друго до тамница. Да ми је изићи из авиона, да ми је изићи из свог тела! Ослободићу се свих тамница истом кад ме нестане.

(М. Кашанић: *Случајна открића*)

де. Познавао је и тај начин градње. И док је говорио, приметио сам да исто тако и пише. Као и Црњански коме се и у говорном језику могу приметити оне његове чувене запете. Кашанин је увек одлучан. Увек нађе меру. Нема нејасноћа.

Cтаклене чаше које постavlја Јаља, примећујем гласно, са две стране имају прилепљен сребрни грб. Да, каже он. То говори сфинкс. А гледа ме испитивачки. Просто ме натерује да га нешто питам о Карапрећевићима. Да ли је кнез Павле често долазио у Музеј. Јесте, каже. Како? Пешке. Изненађен је мојим лицем обливеним неверицом. А онда, одједном, први пут гневно: – Читам у новинама гадости о краљевској породици. Па, то је страшно!

Bолео је да слуша више о својим прозним делима не-го о огледима и мислима. Можда због тога што је знао да је на том пољу неприкосновен? Кажем после прочитане књиге *У сенци славе* да би га могли сврстати и у социјалног писца. Неће. Одбија. Не воли ништа што га као писца са те стране осветљава, као да постоји уметност ради уметности. Окрећем разговор на есеј *Између орла и вука*. А, то је нешто друго, у томе је жуманце наших опредељења. Нерадо и о томе говори стога што је, претпостављам, тај есеј изазвао поделе, а он је то најмање желео Србима. Понављао је да се чуди како је могла да се не сквати очигледна истина: Карапрећ је минимизирао Радичевића. Уосталом, то је све написао у есеју *Између орла и вука*. Кашанин се чуди зашто се не гово-

Да ли је кнез
Павле често
долазио у Музеј.
Јесте, каже.
Како? Пешке.

и ћутљив, трудио се да буде онакав каквим су га још у темишварској гимназији сигурно учили..."

Жестоко је био нападан због тог есеја. У Срба још влада линија такозваних родољуба преобучених, за тренутну употребу, у одећу националпatriотизма.

Tо је било онда, око две године пред Кашанинов одлазак са овог света. Правим лук са данашњицом и ишчitавам предговор Мирослава Егерића књизи *Судбина и људи* у овом репрезентативном издању. Егерић код Кашанина види аристократизам. И то је, може се рећи централни приговор аристократизму у критичном сужењу Милана Кашанина." А шта би Егерић хтео? Народњаштво? Већ давно је познато да уметност не трипи демократију. Бављење уметношћу је природни дар одабраних и конзумирање привилегије образованих.

- *Наставиће се* -

У ВИЛОВОМЕ ДОЛУ

Изабране и нове песме Рајка Петрова Ного
Избор и предговор: Драган Хамовић

Издавачи: Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
Запад за уџбенике и наставна средства, Источна Србија
Цена: 562 динара

Песник Рајко Петров Ного, независно од склоности онога који проценује (поетички или политички), заузима неспорно високо место у савременој српској поезији. Не устеко се да будегласни и рочити пратилац прилика којима је савременик, али је понапре и понадубље тихи и влагични песник сопственог удеса у времену. У Ноговом песничком изразу, наиме: проживљава се појединачно и искуство колективна — и то је једна од одлика клоја упућују на баштину чији је наследник. Постојина му је усмено настела, а на претке је Ного и сам тогико пута указао, а то су заступници — како је то Андреј именовао — „трајине косовске мисли“. И Ного је, наравно, повереник „косовске мисли“ — као средишњег топоса наше укупне историје и културе — али је код њега народни удео суштински потврђен и у најтинијем искуству. Ламент код народних губицима у Ноговим песмама потекао је од жалопоја најсопственијим утешним доном.

Избор Ногове поезије *У Виловоме долу* основан је углавном на поменутом тематском кругу изгубљеног породичног дома којег песничко појединство не-престанца делига. Ту је родно и болно место Ногове поезије. Наречена се личица и прати у овом избору са хокорацима у геване на теме народа хришћански доживљеног као своја проширења породице, обитељ. Средицни простор Ноговог опуса несумњиво се налази у књизи *Лазарева субота*, у чијем је центру, отет, круг под насловом „У Виловоме долу“. Томе се кругу прикључују и одломци нове песничке целине у прози, под насловом *Јечам* и *калдер*, која слатком појединости проширује садржај света који је у подлози читаве Ногове поезије.

Драган ХАМОВИЋ

**РАЈКО
ПЕТРОВ
НОГО**

**У ВИЛОВОМЕ
ДОЛУ**

изабране и нове песме

1

2